

NAJNOVIJI KONZERVATORSKI RADovi NA GRADSKIM VRATIMA U NINU

Stanka Machiedo

U akciji organiziranoj povodom proslave hiljadugodišnjice Krešimirove povelje »Mare nostrum« tokom ljeta 1969. godine, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu sudjelovao je s konzervatorskim radovima na Gornjim i Donjim vratima gradskih zidina u Ninu.

Istraživanja koja su bila vezana uz radove dala su određene indicije za određivanje položaja antičkih rimskih gradskih vrata kao i potvrde za postojanje srednjovjekovnih gradskih utvrđenja.

Sredstva za ove radove osigurala je Skupština općine Split.

O historijskom značenju Nina nije potrebno ovdje govoriti, jer je njegova uloga u borbi za nacionalni opstanak od prije poznata. Stoga ću spomenuti samo najelementarnije, iako poznate podatke koji se odnose direktno na objekte koji su bili predmet istraživanja i konzervacije.

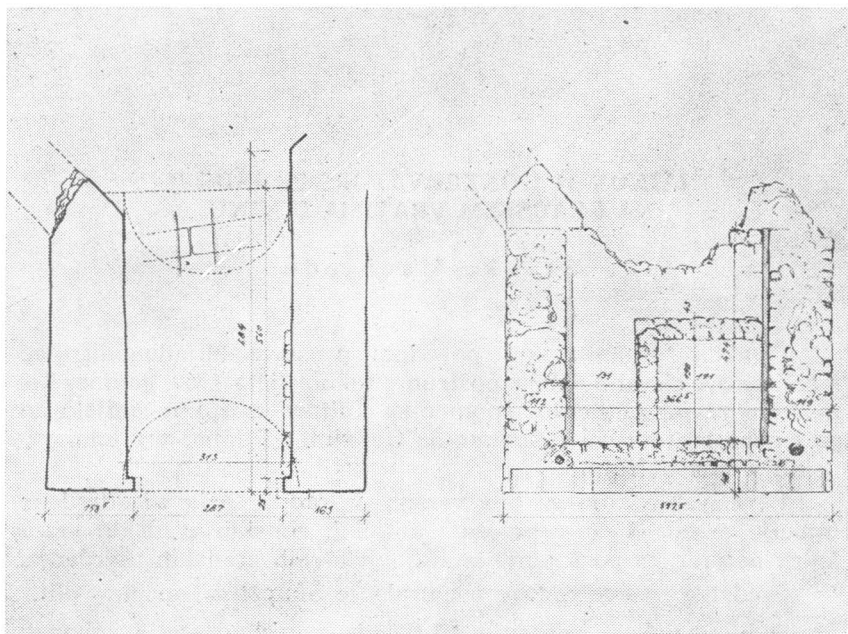
Donja vrata

Gradska vrata »Donja« i »Gornja« sačuvana u zatečenom stanju potječu iz posljednjeg razdoblja mletačke vlasti u Dalmaciji. »Donja vrata« su sagrađena 1346. godine kada su, prema navodima L. Jelića, napuštena stara rimska vrata kod crkve sv. Marka i sagrađena tzv. Donja vrata kao i most ispred njih.¹⁾

Današnja »Donja« vrata su u stvari pregrađena kula četvrtastog tlocrta. Zidovi su prosječno debljine 1,50 metar, a prolaz je sveden bačvastim svodom. Kao građevni materijal upotrebljeni su veliki obrađeni kameni blokovi sa porušenih antičkih građevina. Zabat na vanjskoj strani oblikovan je na način koji je karakterističan za doba baroka. Do kraja drugog svjetskog rata na njemu se nalazila kamena ploča s reljefnim mletačkim lavom. Ispod nje

¹⁾ L. Jelić: Spomenici grada Nina II, Gradske utvrde, str. 5, Zagreb 1901.

ugrađena je manja ploča (sačuvana na svom originalnom mjestu) s natpisom o pregradnji Donjih vrata i mosta 1778. godine,²⁾ a koji je danas sasvim nečitljiv.

Nin, Donja vrata, tlocrt prizemlja i prvog kata kule

U nivou poda prvog kata kule sačuvani su zidovi u visini od oko 0,50 metra koji vjerojatno predstavljaju ostatke stražarnice-osmatračnice četvrtastog tlocrta, čija je površina znatno manja od površine kule. L. Jelić u svom prikazu spomenika Nina spominje stražarnice na Donjim i Gornjim vratima.³⁾

Prostor između mosta i ulaza u grad bio je omeđen s dva paralelna zida koji su stvarali neku vrstu koridora. Na crtežu Nina iz 1708. godine koji je objavio L. Beritić,⁴⁾ prikazani zidovi su još u velikoj mjeri sačuvani. Oni su postojali još početkom ovog stoljeća, što je vidljivo na fotografiji iz tog vremena. Danas se samo sačuvao trag spoja kule i nestalog zida.

²⁾ *Ibid.*

I. Petricioli: I Urbanizam i fortifikacije, str. 304, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. XVI-XVII, Zadar 1969.

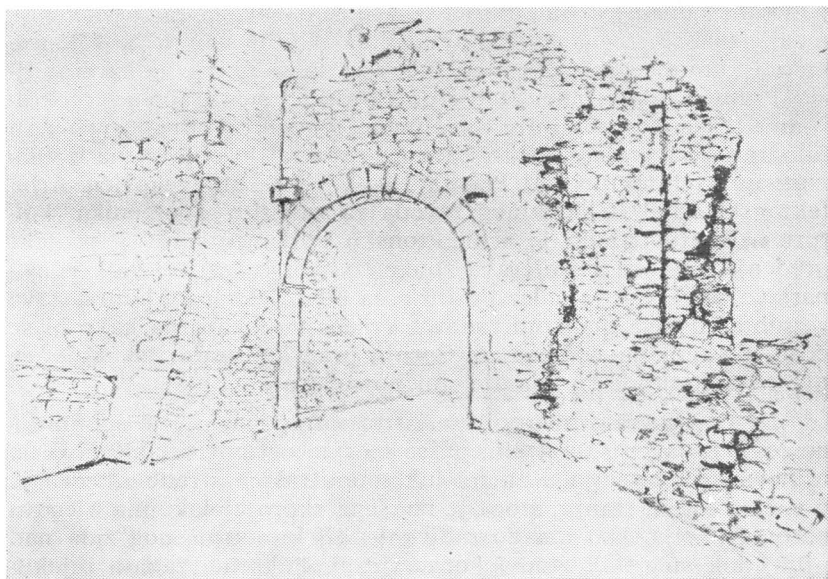
³⁾ L. Jelić: Spomenici grada Nina, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, sv. IV 1899/1900, Zagreb 1900.

⁴⁾ L. Beritić: Obalna utvrđenja na našoj obali, Pomorski zbornik Zagreb 1962, Tabla VII.

Nivo tla u prolazu kroz kulu povišen je tokom vremena nasipavanjem, pa su otvori gradskih vrata izgubili prvobitne proporcije. Potreba za širom gradskom prometnicom uvjetovala je rušenje dijela bedema s lijeve strane ulaza u grad, stoga kula s gradskim vratima stoji po strani, nelogično, bez svoje prave funkcije.

Gornja vrata

Gornja vrata za razliku od Donjih sastoje se samo iz prolaza kroz gradski zid s polukružnim lukom iz kamena. S južne strane oslanjaju se neposredno na četverostranu kulu visoku 5,60 metara, dok se sa sjeverne strane potez zida s gradskim vratima nadovezuje na kratak oštećeni zid koji omeđuje cestu građenu prije nekoliko decenija nakon što je prethodno bio porušen dio gradskih utvrda. Uz dovratnike, u kamenim postamentima nađeni su ležaji osovina vratnih krila, dok je na južnoj strani sačuvane kule ugrađen veliki kameni prsten kroz koji se provlačila brklja za zatvaranje gradskih vrata s unutrašnje strane. Navodno je, prema pričanju najstarijih Ninjana, isti takav prsten postojao i na lijevoj

Nin, pročelje Gornjih vrata, crtež prema staroj fotografiji

kuli prije nego što je bila srušena. Na zidovima kule, naročito na onom uz vrata, uočljive su dvije različite strukture građenja. Donji dio zidan je sitnim, pravilno priklesanim i u nizovima poredanim kamenjem. Gornji dio je nešto manje ujednačene strukture, a

upadljiva je korektura vertikale zida tako da između jedne i druge faze postoji skok u obliku neznatnog krivudavog istaka. Unutrašnjost kule nije istražena, ona je nepristupačna, a vjerojatno je ispunjena zemljom do visine prvog kata. U razini poda prvog kata naziru se neznatni tragovi ziđa koji bi mogli potvrditi navode L. Jelića da je i na ovoj kuli bila osmatračnica. Kao i na Donjim vratima, nad ulazom bila je postavljena kamena ploča s reljefom mletačkog lava. Na zapadnoj strani uz cestu prema romaničkoj crkvi sv. Ambroza očuvan je trag zida koji je organski vezan za kulu. Buduća arheološka istraživanja moći će objasniti da li se radi o zidu kao sastavnom elementu sistema fortifikacija ili o zidu koji je pripadao samostanu sv. Ambroza.

Uz Gornja vrata, osim ostataka jezgre uz rub ceste, bedemi su prema sjeveru potpuno srušeni u duljini od približno 20,00 metara.

Radovi i nalazi

Radovima na popravku gradskih vrata predhodile su predradnje neophodne kao podloga za izradu projekta uređenja kao i za sam zahvat. Na inicijativu i narudžbu Zavoda za zaštitu spomenika u Zadru, Geodetski fakultet u Zagrebu snimio je fotogrametrijskom metodom Gornja i Donja vrata s dijelom zidina s vanjske i unutrašnje strane. Stanje objekta dokumentirano je fotografijama. Za najneophodniju djelomičnu rekonstrukciju poslužile su fotografije iz kraja XIX stoljeća, te fotografije objavljene u Dalmatiens Architektur und Plastik IV—V od Č. M. Ivekovića. Arhitektonski odjel Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu izradio je arhitektonsku dokumentaciju i projekt uređenja. Analizu primjeraka žbuke izvršio je Institut za građevinarstvo SRH, čiji je nalaz poslužio za određivanje omjera sastava veznih sredstava prilikom radova. Vršena su iskapanja kako bi se došlo do temelja bedema uz Gornja gradska vrata, za koje se pretpostavljalo da su bar djelomično sačuvani.

Uz Donja vrata nisu vršena istraživanja radi ranije spominjane ceste koja je u upotrebi, pa se moralo ograničiti isključivo na njihovu konzervaciju. Kameni luk s unutrašnje strane zatečen je u veoma lošem stanju, stoga je izvršena skoro cjelokupna njegova rekonstrukcija, kao i nadograđivanje dijelova urušenog zida nad njim, dok su ostali zidovi konzervirani. Pukotine zabata injektirane su cementnim mlijekom, čime je zid konsolidiran, a njegovi gornji dijelovi su popravljeni. Mjesto na spoju kule i bedema, koji je bio bezobzirno srušen probojem ceste, učvršćeno je podziđivanjem kako se gornji dio ne bi dalje urušavao, te će nakon ove intervencije morati čekati na vrijeme kada će se moći pripojiti budućim rekonstruiranim zidinama. Ugradbom serklaža u podnožje zidova prvoga kata spriječit će se daljnje raspadanje kule.

Ostaci zidova stražarnice su konzervirani. Na mjesto nekadašnjeg simbola mletačke vlasti ugrađena je nova kamena ploča s gradskim grbom.

Nanos zemlje u prolazu kroz kulu, kojim je nivo ceste bio znatno podignut, uklonjen je do sloja nepravilnog pločnika na koji se naišlo prilikom zemljanih radova, a koji vjerojatno potječe iz

Nin, Gornja vrata, unutrašnja strana nakon popravka

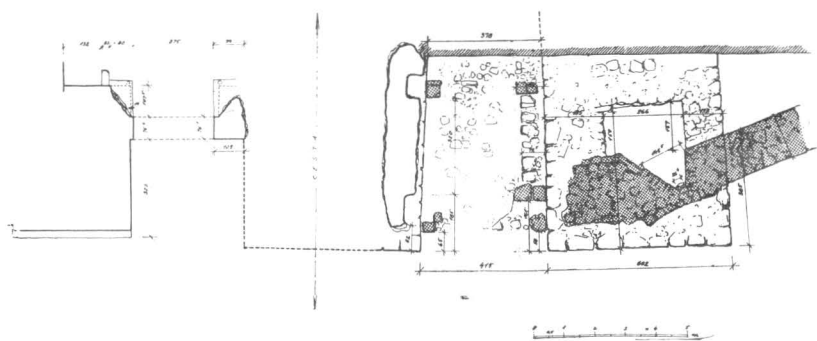
mletačkih vremena kada su Donja vrata posljednji put bila pregrađivana. On je samo provizorno konzerviran, jer to područje nije detaljno arheološki istraženo.

I radovi na Gornjim vratima imali su, kako je to na početku izgledalo, uglavnom karakter konzervacije zida i kamenog luka. Zakošeni zidovi postranih kula korigirani su, pa im je tlocrtno vraćen logičan obris. Fotografija iz fototeke Regionalnog zavoda u Splitu koja je snimljena početkom ovog stoljeća potvrđuje da je to zakošenje nastalo u novije vrijeme, tj. nakon nastanka spomenute fotografije.

Visoka sačuvana kula uz gradska vrata bila je prilično oštećena, pa je popravljeno vanjsko i unutrašnje lice njenog zida. Gornji dijelovi su konzervirani a mjestimično neznatno i nadozidani. Zid koji je organski spojen s kulom a koji se proteže prema zapadu, odnosno prema crkvi sv. Ambroza, u svojoj obradi jače je naglašen.

U nastojanju da se sačuvano ziđe bedema koje je udaljeno od gradskih vrata oko 20,00 metara bar donekle njima približi ako ne i spoji (što je sada nemoguće radi postojeće saobraćajnice),

pristupilo se istraživanju temelja nestalih zidina. Oni su doista i otkriveni u dužini od oko 6,00 metara u nastavku postojećih, prema jugu. Nenadano je taj potez bio prekinut, a ostatak čvrsto građene zidne jezgre proširio se u nepravilnu zidnu masu koja je neznatno odstupala od dotadašnjeg pravca i za koju se nije moglo ustanoviti kojem je dijelu utvrđenja po svojoj funkciji pripadala. Dubljim kopanjem, koje je bilo otežano stalnim nadiranjem mora, pronađeni su ispod upravo opisanog зида temeljni zidovi četverouglaste kule koja nije bila ni u kakvoj vezi s predhodno otkrivenim zidom, a za koje je utvrđeno da pripadaju antičkoj, rimskoj fazi fortificiranja grada. Primijenjena je uobičajena antička građevna tehnika koja se sastoji iz upotrebe duljih, plićih blokova vađenih u obližnjem kamenolomu, s blago istaknutom bunjom, bez traga anatiroze, položenih u prilično pravilne horizontalne redove. Na ovaj način građeno je vanjsko lice podnožja sjevernog, istočnog i južnog pročelja kule. Unutrašnji prostor je četvrtast s nepravilnim i neravnim zidovima. Potez južnog pročelja nastavlja se prema zapadu. Nije se moglo utvrditi kako se i dokle taj zid proteže, jer bi se daljnjim istraživanjem zašlo dublje u teren privatnog vlasnika, što bi nametnulo imovinsko-pravne probleme čije bi rješavanje iziskivalo mnogo vremena, pa će se ta istraživanja uklopiti u sljedeću fazu radova.

Tlocrt otkrivenih antičkih gradskih vrata u Ninu

Uklanjanjući zemlju južno od otkrivenih ostataka antičke rimske kule, naišlo se na pločnik iz neobrađenog kamena kojim je bila popločana gradska saobraćajnica smjera istok-zapad, s blagim usponom prema zapadu, odnosno prema središtu grada, a omeđena je i s južne strane antičkom rimskom kulom. Visina ove kule od pločnika do vrha iznosi prosječno 2,50 metra. U donjem dijelu sjevernog zida kule vanjsko lice je sačuvano, a građeno je kamenom malog formata položenog u pravilne horizontalne redove. To je najčešće primijenjivana tehnika u antičkom rimskom

graditeljstvu i nalazi se na objektima mnogih lokaliteta. Jezgra zida izdiže se nad sadašnjom cestom u visini od jednog metra. Fotografija iz početka stoljeća (u fototeci Regionalnog zavoda u Splitu) prikazuje Gornja vrata s danas nepostojećom kulom nad cestom sa sjeverne strane. Trag vertikalnog zida kule seže do visine postojećeg zida uz mletačka gradska vrata, a istureni dio u ono vrijeme je mogao biti visok oko 1,50 metar. Stariji Ninjani se sjećaju da je bila ispunjena kamenjem i zemljom, a srušena je prilikom gradnje već ranije spominjane ceste. Ispuna kule ispod razine današnje ceste nije mogla biti istražena, ali ako bi se gornji navodi pokazali tačnima, onda bi takva tehnika gradnje podsjećala na izvedbu dijelova nekih poznatijih gradskih utvrđenja u antici.⁵⁾

Struktura sačuvanog popločenja ceste sastoji se iz nepravilnog, posve neobrađenog kamenja, u koje je uklopljeno nekoliko obrađenih fragmenata kao što je na primjer dio praga.

Razmak između kula iznosi 4,15 metra i on se postepeno sužuje idući prema zapadu, tako da se na duljini od nešto preko šest metara razmak smanjuje na 3,78 metra. Uz desnu kulu gledano s vanjske strane bedema, nivo popločenja u širini od 0,73 metra malo je nadignut. Ta površina pokrivena je krupnijim kamenjem nego ona nižeg dijela ulice.

Na sjevernom zidu kule koja omeđuje antičku ulicu postoje dva nepravilna oštećenja u istoj visini, sličnih dimenzija, nalik oštećenim nišama, od kojih je desno, odnosno zapadno, mnogo izrazitije. Njihova međusobna udaljenost iznosi 3,20 metra. Skoro tačno ispod njih naziru se tragovi glatko obrađenih ploča većih dimenzija. Uz zid desne kule na istim položajima uz neznatna odstupanja, otkriveni su nešto bolje sačuvani vrlo slični ostaci.

Svi ovi nalazi mogli bi predstavljati tragove temelja gradskih vrata, koja su svakako morala postojati na ovom mjestu. Po toj pretpostavci, glatko obrađene površine mogle bi biti temelji baza

⁵⁾ Sjeveroistočni salonitanski bedemi sastoje se iz dva paralelna zida, a međuprostor je ispunjen zemljom i nepravilnim kamenjem. *F. Carrara: Topografia e scavi di Salona, Trieste 1850, str. 27.*

Isti način gradnje primijenjen je i kod gradnje dijela bedema u Bribiru.

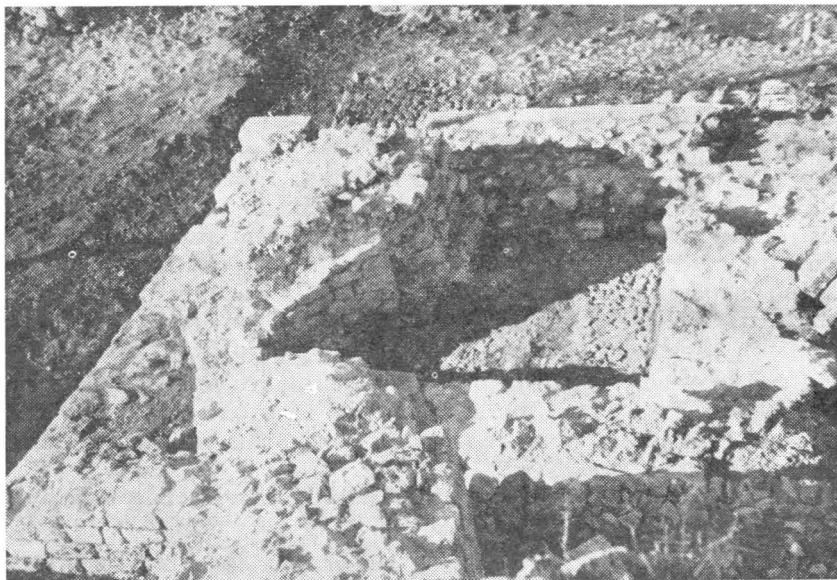
Vegetius u svom djelu upućuje na potrebu gradnje bedema na način da se izgrade dva paralelna zida u čiji će se međuprostor usuti zemlja koju treba batom nabijati. (*Flavi Vegeti Renati, Epitoma rei militaris; Rec. C. Lang, Leipzig 1885; II izdanje, Lib. IV, 3, str. 130.*)

Na sličan način gradene su pompejanske zidine kod kojih je međuprostor paralelnih zidova ispunjen u donjem dijelu blokovima kamenja s veznim sredstvom, a iznad toga zemljom, stvarajući »terre plein«. (*R. Cagnat et V. Chapot: Les monuments sculpture, Manuel d'archeologie romaine I, str. 65.*)

Na rasprostranjenost primjene ove tehnike i u zapadnim dijelovima rimskog carstva ukazuju i bedemi u Senlis-u u Francuskoj, čije su kule bile ispunjene do prvoga kata. (*R. Ritter: Chateaux, donjons et places fortes, str. 19.*)

pilastara, a oštećenja u zidu mjesta gdje su ti dovratnici, odnosno pilastri koji su nosili nadvratnik u obliku luka, bili organski spojeni za zidove postranih kula. Propugnaculum, ako je postojao, morao je biti veoma skromnih dimenzija.

Iz svega bi se moglo zaključiti da su nakon definitivnog naseljavanja Hrvati utvrdili svoj grad koristeći pri tome zatečene oštećene rimske bedeme prilagođavajući ih svojim potrebama. Tako je nastao i otkriveni srednjovjekovni zid koji je, negirajući na ovom potezu raster antičkog utvrđenja, ali koristeći dio njihovih ostataka za svoje temelje, štitio grad s istočne strane. U podnožju tog zida, koji prelazi preko prvo otkrivene antičke kule, sačuvana je manja niša topovskog otvora, čiji je prag izveden iz profilirane antičke spolije. Uz nju je nađeno nekoliko kamenih tanadi raznih promjera, što bi značilo da je ovaj dio zidina mogao biti adaptiran najranije u prvoj polovini XIV stoljeća.

Nin, temelji antičke kule uz Gornja vrata

U temelje зида sjeverno od antičke kule ugrađeni su veći obrađeni blokovi sa porušениh rimskih građevina. Na osnovi do sada otkrivenih nalaza nije moguće zaključiti da li su rimska antička vrata poslužila istoj namjeni u srednjem vijeku. Srednjovjekovni zid pokazuje izvjesna skretanja i deformacije što navodi na pomisao da je tu postojao još neki arhitektonski element u sklopu fortifikacije, iako je teško bilo što sa sigurnošću ustvrditi obzirom na jaku oštećenost nalaza.

U kasnijim nemirima i osvajačkim nadiranjima utvrđenja su rušena, da bi se ubrzo opet sagradila ojačana novim, suvremenijim otvorima za artiljerijsko ratovanje. Jasno je uočljiva visina ostataka starijeg bedema nad kojim je sagrađen novi, jači sa skošanim stranicama u donjem dijelu kako s vanjske, tako i s unutrašnje strane.

U sklopu konzervatorskog zahvata, na svim spomenicima, antičkim rimskim, srednjovjekovnim i kasnijim, izvršen je popravak ziđa i niša s topovskim otvorima.

Premještanjem glavne ceste koja prolazi kroz središte Nina van gradskih zidina, bilo bi omogućeno daljnje istraživanje na području na kojem su izvođeni konzervatorski radovi tokom 1969. godine. Time bi bila omogućena djelomična rekonstrukcija ne tako davno srušenih gradskih zidina uz Donja vrata, a nalazima uz Gornja dobio bi se potpuniji uvid u sistem antičkih i srednjovjekovnih utvrđenja, što bi pomoglo tačnijem datiranju pojedinih faza gradnje gradskih zidina Nina, kao i potkrijepilo ili odbacilo pretpostavke iznesene u ovom prikazu.

LES PLUS RECENTS TRAVAUX DE CONSERVATION SUR LES PORTES URBAINES DE NIN

Stanka Machiedo

Au cours de l'année 1969, l'Institut Régional pour la Sauvegarde des Monuments, de Split, a dirigé les travaux de conservation des portes urbaines »Haute« et »Basse« de Nin qui, dans leur forme actuelle, remontent à l'époque de la domination vénitienne. On a alors également accompli des fouilles archéologiques au Nord de la »Porte Haute«, afin de retrouver les fondements des murailles détruites de la ville. A cette occasion ont été découvertes les bases des murs de deux tours quadrangulaires — éloignées l'une de l'autre d'environ 4m. — et il est confirmé qu'elles appartiennent à la phase antique romaine.

L'intérieur de l'espace du rez-de-chaussée de ces tours était rempli de terre et de pierres. Une telle technique de construction était connue dans l'architecture antique en Dalmatie (Salone, Bribir) et dans les autres parties de l'Empire romain (Pompéi, Senlis).

Au Moyen Age, les vestiges de ces tours furent en partie utilisés comme base de nouvelles murailles urbaines, dont les restes ont été découverts en même temps qu'une petite niche à canon.

D'après leur emplacement, la technique de construction et certains éléments architectoniques, on peut conclure que les tours quadrangulaires découvertes indiquent la position de la porte urbaine romaine à l'Est de la ville.